

Hattuvaaran koulu (1897).

Koulunsa saaneet Lieksan, Vie'in, Kylänlahden, Vuonislahden ja Kolin kylät ovat Pielisjärven vanhimpia. Näiden kylien asutus juontuu kreikkalais-katoliselta ajalta, ainakin toisten 1500-luvulta. Hattuvaaran (Hatun) kylän, joka sai koulunsa kuudenneksi ja viimeiseksi 1800-luvulla, asutuspohja oli myös vanha, mutta kylä oli sananmukaisesti »pohjanmaatuvelais»-kylä, salokylä, yli 30 km:n päässä Lieksan kirkolta rajalle. Sinne oli aikaisemmin ollut keli-rikon aikana melkein mahdoton päästä. Näinä vuosina oli kuitenkin 1890-luvun alkupuolella saatu sinne Pankkakoskelta maantie. Tie ulottui silloin Lehmivaaraan. Rajalle Inariin se jatkui valtion toimesta vasta myöhemmin (1919).

Alue, jonka keskus Hatunkylä oli, oli tavattoman laaja ja karu, harvalukuiset talot kaukana toisistaan salovaaroilla hallaa paossa. Koillispuolella aivan rajan pinnassa oli pieni Ruunaan kylä, suoraan itään Kitsin- ja Louhivaaran kaukaiset vähäväkiset rajakylät; etelässä oli samanlainen Kontiovaaran kylä. Vanha Hatunkylä oli suhteellisen vauras, joskin — kuten koko pitäjässä — useat talonpojat olivat myyneet metsäpohjansa pilkkahinnasta tukkiyhtiöille. Elettiin vielä verräten alhaistasoista omavaraistaloutta. Taikuus oli vasta »rappeutumassa». Hattuvaarassa tuntui edellä esitetyn Kontiovaaran Matti Härkösen (25/2 1795—8/4 1840) vaikuttama herännäisyys. Oinonet, Kilpeläiset ym. olivat naimiskauppojen johdosta hänen sukulaisiaan. (Olli Koistinen, »Herännäisyysmies Matti Härkönen Pielisjärvellä», »Karjalaisessa» 1920).

Täältäkin kuitenkin löytyi siksi valistuneita ja aloitekykyisiä yksilöitä, että alettiin puuhata runsaalle lapsirahvaalle koulua. Näistä miehistä mainittakoon mäakauppias Adam Oinonen (s. 24/12 1831, k. 14/1 1911) sekä talolliset Erik Ikonen Laitilasta ja Paavo Oinonen Sikovaaran Tahvolasta. Adam Oinonen oli erittäin rikas ja vaikutusvaltainen henkilö. Hänen puuhaamaan tehtiin em. Lehmivaaran tiekin. Hänen kotinsa Salmivaara oli »siisti, vieraanvarainen talo». Pojattomana Oinonen testamentasi jo eläessään suuren omaisuutensa, mm. Myllykankaan tilan,

vävyllään Eero Sutiselle. Mainittakoon, että Sutinen vaihtoi tilansa Juuassa Rantalan hovin paikalla asuvan Ryynäsen kanssa. Ryynäset asuivat sitten Myllykankaan pirtin ja kamarin käsittävässä piharakennuksessa.

Hattulaisten tekemän aloitteen johdosta puheenjohtaja Daniel Kaski kuulutti ylimääräisen kuntakokouksen käsittelemään kansakoulun perustamista Hattuvaaran kylään. Kokouksessa 6/3 1897 edusti kylää em. »Aatu» Oinonen luvaten järjestää vuokrahuoneiston ja heti 1.000 mk johtokunnalle käteen, jos asia ratkaistaisiin myönteisesti. Kuntakokous otti lahjoituksen mielihyvin vastaan ja päätti seuraavana syksynä perustaa kansakoulun kauppias-talollisen Eero Sutisen Myllykankaan tilalle, jossa oli huonossa kunnossa oleva, asumaton, vanha talorakennus. Adam Oinonen teki tämän vävynsä puolesta sitoumuksen, että koululle korjattaisiin tarpeelliset huoneet 10 vuoden ajaksi: eteisestä vasemmalle $8\frac{1}{2} \times 8\frac{1}{2}$ -metrinen tupa helloin ja paistouunein luokaksi, eteisen peräkamari keittiöksi ja eteisestä oikealle kaksi kamaria opettajalle tavallisin huoneuunein, eteinen, erikseen opettajalle 2 lehmän navetta ja täydelliset ulkokuoneet. Lisäksi hän lupasi karjanlaitumen ja peltoa 2 perunatyynyryn alan. Kunnan oli maksettava 200 mk:n vuosivuokra. Sopimus oli siis kunnalle verraten edullinen. Kunnan miehet päättivät ottaa naisopettajan ja maksaa tälle 100 mk, vapaat em. luontoisedut ja lämmön. Kun sitten piiritarkastaja A. G. Hovilainen epäili, ettei kunta näin pienellä osuudellaan saisi valtion palkka-apua, korotettiin opettajattaren palkkaa toukokuussa vielä 100 mk:lla.

Opettajattaren virka oli kaksi kertaa auki kesällä 1897. Lopuksi saatiin kieltäytyneen neiti Pihlin suosittama Hämeenlinnan suomalaisen tyttökoulun käynyt neiti Hilja Brasse piiritarkastajan suostumuksella. Koulu alkoi luultavasti 28/9 1897. »Brasse oli kaunis, kipakkaluontoinen neitonen. Pirstoi usein viivottimet ja karttakepit, kun kärsivällisyys loppui. »Pasteerasi» sitten pitkin lattiaa, kunnes sai tasapainonsa. Käsiksi hän ei tullut». (Kertoi Matti Ryynänen, Myllykankaan ostajan pojanpoika, s. 2/1 1888 Ahmovaaran Ryynäskylässä, oli jo Brassien oppilaina, myöhemmin Hatun raittiusseuran, maamiesseuran, osuuskassan ja lainakirjaston perustajia, muutti Kiteelle 1921 sekä sieltä myöhemmin Pälkjärvelle.) Oppilaita lienee ollut parikymmentä; vain yhdeksän oli niin varakasta, että he maksoivat sisäänkirjoitusmaksun. Kalustoa näyttää olleen opettajan ja oppilaiden pöytien ja mustan taulun lisäksi vain Suomen ja pallokartat, »Kyläkirjaston kartta» ja seinäkello. Harmoni tuli seuraavana vuotena. Maan- ja luonnon-

tieteellistä kuvastoa saatiin tämän vuosisadan alussa, samoin uusi harmoni op. Lappalaisen aikana; entinen oli vanhana ostettu ja »karkasi käsistä liukuen pitkän lattiaa soitettaessa». Oinosen melkoisen suurin töin ja kustannuksin asumiskuntoon korjauttama rakennus oli vielä kylmä ja seuraavana kesänä uudestaan tiivistettävä. Vähitellen valmistuivat myös ulkorakennukset vanhoja korjauttamalla.

Toisena lukuvuotena 1898—99 oli opettajana kiertokoulunopettaja Olga Rusanen Lieksasta. Hän oli sävyisä ja taitava opettaja.

V. 1899 olivat Hattuvaaran ja Kolin opettajainvirat yhtä aikaa auki ensin kesä-, sitten heinäkuussa. Korpien takana, karhujen laidunmailla oleva yksinäinen koulu ei kuitenkaan naisopettajia houkutellut. Lukuvuodeksi valittiin Jenny Lydia Tuominen Sortavalan tyttökoulusta, mutta kouluun ilmaantui vain 8 oppilasta. Syynä ei yksin liene ollut haluttomuus, vaan myös pitkät matkat, epämukavat majoitusmahdollisuudet ja ennen kaikkea salolaisten köyhyys. Silloin toinen pitäjän papeista ja kanttori D. Kaski lähtivät salolle pyhäkoulun tarkastukselle. Samalla he kehoittivat vanhempia panemaan lapsensa kouluun. Kunnalla oli köyhiä oppilaita varten varattuna 10 hl. eloja ja näitä luvattiin jakaa puutteenalaisille. Täten koulu sai oppilaita tarpeellisen määrän. Tuominen oli syntynyt Pielisjärvellä 19/7 1882, hospiteerasi myöhemmin (1906) Kymölässä, oli sen jälkeen opettajana Kivennavalla v:een 1911, meni naimisiin sähkölennätinvirkailija Vahlmanin kanssa. Hän oli Hattuvaarassa innostunut historian, maantieteen ja luonnontieteen opettamiseen.

V. 1900 kesäkuussa opettajanvirka oli jälleen auki koevuosille. Hakijoita oli 3 epäpätevää. Kun sitten väliaikaiseksikin valittu kieltäytyi, uskottiin koulutyö lukuvuodeksi 1900—01 taas erälle pitäjän kiertokoulunopettajattarelle, tällä kertaa Ulla (Ulrika) Ursinille. Ursin näyttää olleen ankara kurinpitäjä. Siitä syystä kevätlukukaudella useita oppilaita siirtyi Lieksaan Ikosen kouluun. Eräänä yönä »kymmenkunta oppilasta karkasi laiskasta, kouluun jäi vain muutamia oppilaita. Kyander ja Kaski tulivat silloin Lieksasta, kutsuivat kyläläiset neuvotteluun ja toruivat heitä jättäen koulun vielä kituen toimimaan kevääseen saakka.»

Vie'in, Vuonislahden ja Kolin koulujen vitsaus: lukuvuosi ja taas opettajapula oli siis täälläkin. Opettajien vähyyden lisäksi voimme syynä pitää pientä palkkaa ja sangen heikkoa liikenneyhteyttä Lieksaan. Yksinäinen, eristetty elämä salolla, jossa useat talot olivat kymmenien kilometrien päässä toisistaan ja jossa sudet

*Kansakoulunopettaja
Ida Lappalainen.*

ja karhut käpsehtivät vielä ympäröivissä erämaissa, pani opettajattaren pyrkimään turvallisemmille maisemille ja peloitti uusia tulemasta. V. 1901 oltiin jo kahden vaiheilla, jatkettaisiinko kylässä kansakoulua ollenkaan. Kun lapsia kuitenkin näytti tulevan n. 30, päätettiin nostaa kunnanpalkkaa 100+40 mk:lla (40 mk = valorahaa). Tämän lisäksi koulun asianajaja Adam Oinonen lupasi maksaa elinaikansa opettajattarelle vuosittain 100 mk:n apurahan.

Nyt saatiin väliaikaiseksi Ida Sofia Lappalainen Enosta. Hän oli syntynyt 12/9 1873 Enossa; isä Heikki oli maanviljelijä, äiti, Anna (o.s. Puhakka) oli talvet tyttärensä luona. Lappalainen pääsi Kymölän seminaarista 1901 tullen siis suoraan Pielisjärven salolle. Hän harrasti erikoisesti uskontoa ja Raamatun tutkimusta ja suoritti niissä tutkinnonkin yliopistossa. V. 1904 Lappalainen lähti Tohmajärven Värtsilään (1904—10) oltuaan salokoulullaan sentään 3 vuotta. Lappalainen oli uudelleen Pielisjärvellä, Korisevassa, 1923—24. Hänen kunnanpalkkarahansa oli siis nyt yhtä suuri kuin pitäjän muissakin kouluissa (Vertaa liitettä III!) ja lisäksi tuli A. Oinosen apuraha. V. 1902 Lappalainen pääsi koevuosisille. Piiritarkastajan vaatimuksesta otettiin myös poikain käsityönopettaja. Tästä lähtien alkoi koulun työskentelykin tehostua. Koulun työsuunnitelman ja oppikirjat voimme samastaa Lieksan

koulun 1800-luvun lopun vastaaviin. Hattuvaaran koulua varten ei edellä mainitulla vuosisadalla johtokuntaan kylästä otettu lisäjäseniä, vaan koulun asioita hoiti Lieksan koulun johtokunta. Sen rahamenot ko. aikana nousivat lähes 2.700 mk:aan.

Lappalainen oli musikaalinen, äidin puolelta kansanrunoilija Puhakan sukua. Opettajana hän oli vaativa, tiukkakurinen, pysyvä opettaja ja kasvattaja. Hän sai harvinaisen hyviä tuloksia kaunokirjoituksessa; niinpä kirjoitusasentokin oli suorastaan »sotilaallinen». Opettajalla oli aikuisia miehiä ulko-oppilaina. Lapset kiintyivät häneen, iltaisin »piti suorastaan ajella koteihinsa». Käsi-työtunneilla tehtiin olkitöitä, isoimmat pojat hakkasivat halkoja ja tekivät luutia.

Entinen oppilas em. Matti Ryynänen kertoo opettajastaan seuraavaa: »Lappalainen piti joka sunnuntai koululla hartaustilaisuuden, jossa luki postillaa, opetti virsiä ja hengellisiä lauluja ja puhui kyläläisille, jotka tulivat koululle monin kymmenin hengin. Ilta-päivällä taas oli »laulajaiset». Nuorisoa oli luokka täynnä. Kansanopiston laulukirjasta laulettiin isänmaallisia lauluja. Ensimmäiset iltamatkin opettaja puuhasi kylään; ohjelmassa oli mm. kuorolaulua. Kun postiliikennettä ei ollut ja sanomalehtiä tuli vain kolme koko kulmakunnalle, opettaja tilautti lehtiä lisää ja puuhasi sitten säännöllisen kertaviikkoisen postinkulun kylään. Opettaja kasvatti oppilaistaan valoon pyrkivän kantajoukon, ja kylä muistelee hänen vaikutuskauttaan 'kreivinaikana'.»

Kansakoulujen johtokunta lähetti välistä mm. Hattuvaaran koululle jauhoja ja ryynejä, joista paistettiin ja keitettiin köyhille oppilaille leipää ja velliä. Lappalainen kehitti siitä koulukeittola-toiminnan; siitä annettiin ruokaa kaikille oppilaille. Opettaja kerjasi ja sai mm. Helsingin vaikutusvaltaisilta rouvilta jauhoja, ryynejä, herneitä, suolaa, rahaa ja vaatteita säkeittäin. Hänen 60-vuotias äitinsä keitti kahdesti päivässä keittoruoan ja paistoi lapsille leipää kolme kertaa viikossa — kolmen vuoden ajan ilman palkkaa.

Kymmenen vuoden perästä perustamisensa jälkeen koulu sitten pääsi omien seinien sisälle v. 1907. Kunta oli edellisenä vuotena ostanut Elsa-Kaisa Ryynäseltä ja hänen em. pojaltaan Matilta Myllykankaan tilalta, nro 6, koululle n. 1½ ha:n tontin kauniilta paikalta Viisikkolammen rannalta 200 mk:lla. Luokka- ja käsityöhuoneen sekä naisopettajan asunnon sisältävän koulurakennuksen¹⁾

¹⁾ Suomen—Venäjän sodan (1939—40) alkupäivinä — itsenäisyyspäivänä — suomalaisten oli pakko se polttaa täysineen. Kaikki opettajiston ja koulun irtaimisto tuhoutui (mm. arkisto). Tutkielman kirjoittaja oli yhtenä »todistajana».

urakoitsivat Ate Niskanen ja Olli Toivanen Murtorannalta. Koulun rakentamista varten kunta oli valtiolta saanut 8.000 mk:n kuoletuslainan. Myöhemmin koululle rakennettiin lisärakennus, jossa oli alakoulun opettajattaren asunto, luokka- ja käsityöhuone. Ensimmäiset kaapit, pulpetit ja fysikan kalusto saatiin vasta uuteen kouluun. Tähän saakka oli oppilaille ollut tuolit ja pöydät.

Jos vertaamme Pielisjärven kylien silloisia edellytyksiä kansakoulun saamiseen: väkilukua, varallisuutta, liikenneyhteyksiä, valistuneiden henkilöiden lukumäärää yms., ei Hattuvaara näillä edellytyksillä olisi ollut niiden kuuden kylämme joukossa, jotka saivat kansakoulunsa viime vuosisadalla ennen minkäänlaista koulunperustamispakkoa. Esimerkiksi (jo vatjalaisen viidenneksen verokirjassa v. 1500 mainittu) varakas rantakylä Vie'insuu sai koulunsa vasta viiden vuoden perästä 1902 ja väkirikas Koriseva 1906. Pääsystään kuuden ensimmäisen koulumme joukkoon Hattuvaaran salokylä voikin olla ylpeä ja samalla kiitollinen edesmenneelle kauppiaille Adam Oinoselle, jossa oli todellinen valistuksen henki, ja hänen esi-isälleen Matti Härkösel¹⁾. Koulun elinvoimaisuutta toisaalta osoittaa se, että siinä tällä hetkellä (1946) — väliaikaisesti parakeissa — on kaksi ylä- ja yksi alakoulunopettaja, vaikka em. naapurikylillä — paitsi Louhivaarassa — on omat koulunsa.

¹⁾ Paavo Ruotsalainen kirjoitti Härkösel¹⁾ n. 10 kirjettä, jotka Pielisjärven papit (Penttu pappi 1858—65) lähettivät Mattias Akianderille ja jotka tämä painatti teokseensa »Historiska upplysningar om de religiösa rörelserna i Finland 1863». (Koistinen.)